

Thomas Göbel (opgeleid als bosbouwkundige) Goetheanistisch fenomenoloog. (1928 – 2006).
Medewerker en mede-oprichter van het Carl Gustav Carus Institut Öschelbronn (D).

- Delphi
Inspiratieplaats voor sociale kunst in het oude Griekenland.
- Epidauros
Cultuurplaats van imagatieve geneeskunst in het oude Griekenland.
- Olympia
En de ontwikkeling van het Ik-bewustzijn.

Drie artikelen uit het tijdschrift 'Erziehungskunst' 1972 XXXVI 7/8; 1973 XXXVII 7/8; 1974 XXXVIII 7/8 .
(uitgegeven in het Duits door de Academie voor Euritmie 1977 i.v.m. Griekenlandreis van studenten.)

Dit is de ruwe vertaling die niet door een corrector of uitgever is nagezien, gemaakt door Peter Oterdoom Groningen.

[Belangrijke heiligdommen naast deze drie zijn: Samotrakè (N op een eiland); Ephese (O in het huidige Turkije); Eleusis (W van Athene).]

Voorwoord Peter Oterdoom

vertaling Peter Oterdoom (dpo) juni 2020.

Architect TU Delft architectuur en restauratie. Foto's van een reis in 1982 naar Griekenland.

Fotos met een * zijn toegevoegd bij de vertaling, staan niet in de oorspronkelijke artikelen.

- Delphi is de bakermat van de vorming van het sociale in het antieke Griekenland.
- Epidauros is de plek waar geneeskunst tot ontwikkeling werd gebracht. Kunst is daarbij een belangrijke remedie.
- Olympia is de plek waar de mens voor het eerst als zelfstandig wezen werd geschoold. Je kan zeggen de plek waar het Ik werd geboren.

Het is bijzonder dat de ontwikkeling van het sociale gelijk optrok met de ontwikkeling van het individuele in de Griekse antieke cultuur. Men begreep dat het één niet zonder het ander kon.

Epidauros richtte zich daarbij op een derde aandachtsgebied: de genezing. Men begreep dat zelfstandig worden onvernijdelijk ook met zich meebracht dat de mens in een crisis kon raken, met ziekte tot gevolg. Met kunst, en in het bijzonder met dramatische kunst, kreeg de mens gereedschap aangereikt om in zijn nieuwe situatie de schaduwkanten van zijn ontwikkeling op eigen kracht te leren hanteren.

**De Parnassus*

Delphi

Een pelgrim uit Athene kwam per schip en zag vanaf de Golf van Korinthië het grote 2457 m stompe bergmassief van de Parnassus liggen. Voor de moderne Griek een belangrijk wintersportgebied. (in Parijs is de Mont Parnasse naar deze berg vernoemd).

Vanaf de havenstad Kirrha (bij het huidige Itea) klom hij 4 km door het sappige dal van de Pleistosbeek omhoog naar het heiligdom Delphi dat aan de voet van een steile rotswand is gelegen. Deze wand, de Phaedreaden, onttrekt de Parnassus aan zijn blik.

Hij komt aan in het tempeldomein van Athena Pronaia. Dat betekent 'vóór de tempel' (van Apollo). Van daar gaat zijn tocht verder naar de hoger en 600 m verder gelegen Apollotempel, het theater en het nog hoger gelegen stadion.

Epidauros

Het heiligdom is beroemd door de fabelachtige akoestiek van het theater. Gidsen laten hun toeristen graag op de achterste rijen van het theater plaatsnemen en strijken dan midden op het orkestra een lucifer af. Het klinkt voor de toerist alsof die naast hem wordt afgestroken. Onderzoek heeft aangetoond dat de proporties van het theater en de vormgeving van gaanderijen en zitplaatsen deze akoestiek mogelijk hebben gemaakt. Het theater was een middel om de ziel van de zieke voor te bereiden op de helende weg. Ook het oefenen in musische en sportieve vaardigheden droegen bij aan die voorbereiding.

**Epidauros theater zitplaatsen (dpo 51)*

Olympia

Olympia was in hoge mate een ruïne na de opgraving. Gelegen op het schiereiland Peloponesos. Inmiddels is men druk stukken van het complex te herbouwen. Kennelijk is de bakermat van de Olympische spelen interessant als touristische attractie. (De berg Olympus is ca 250 km noordelijker op het vasteland van Griekenland gelegen).

Olympia en de ontwikkeling van het Ik bewustzijn.

Lapithen groep in het westelijke fronton van de Zeustempel

Bewustzijn van verleden en toekomst

We leven in een tijd, waarin het moeilijk is historisch bewustzijn te ontwikkelen. De vloed van indrukken waarmee de beschaving de ogen en oren van de mens in z'n geheel opschudden laat niet toe dat er ruimte is voor bezinning, voor rust en om mens te zijn. Gekluisterd zijn aan de vele voorbijtrekkende waarnemingen versmalt het bewustzijn voor de historische en de menselijke dimensie tot momentbelevingen. Dit bewustzijn kan dan ook zijn gelijke vinden in de mens van het antieke Griekenland. Die vroegere perioden zijn alleen van onze tijd te onderscheiden omdat het hen ontbrak aan natuurwetenschap en techniek. Ook als die opvatting niet direkt uitgesproken wordt, beheerst zij toch het denken als de toets van het onderscheid achterblijft, die bestaat tussen de inzicht- en levenshouding van het verleden en van onze tijd. Door doordringen te zijn van dit op onderscheiding gerichte werk kunnen we pas duidelijk krijgen dat het naief is uitsluitend gericht te zijn op een technisch bewustzijn.

Parallel met dit ontbreken van geschiedenisbewustzijn kunnen we een nog veel gevaarlijker gebrek aan toekomstbewustzijn alom waarnemen. Het is de expliciete stijl van de technische intelligentie, om dingen te maken, omdat ze gemaakt kunnen worden. Treffend is dit fenomeen bewust geworden toen Oppenheimer kort na de oorlog gevraagd werd waarom hij aan de basis voor de vervaardiging van de atoombom heeft gewerkt terwijl hij ethisch bedenkingen tegen die bom had. De zin: 'Het was als honing om dat te doen (It was honey to do)' die hij als antwoord zou hebben gegeven beschrijft dit fenomeen. In tegenstelling tot het ontbreken van geschiedenisbewustzijn wat

een kennishouding is, moet het ontbreken van toekomstbewustzijn als een wilshouding worden gezien. Het is het handelen vanuit het ogenblik, vanuit de opwindende over de maakbaarheid. Het is het doen zonder kennis van de gevolgen ja zelfs zonder te proberen ook maar de meest directe consequenties onder ogen te willen zien. Om het voor onze dagen te zeggen: Elke slimmerik weet dat de schade die wordt aangericht door energiewinning uit kernenergie bij lange na niet te overzien is. Toch voelen de verantwoordelijken zich niet gehinderd om toch zulke energiecentrales te bouwen. In het klein geldt hetzelfde: Iedereen weet dat de gevolgen voor de psychische en lichamelijke gezondheid van alle mensen bij lange na nog niet te overzien zijn als het gaat om alles wat met het individuele verkeer samenhangt. Ook de schade aan de natuur niet. Van de uitlaatgassen tot en met de wegenbouw. Niemand voelt zich bezwaard om met een auto naar de eerstvolgende hoek te rijden. Ook diegenen niet die zich ten minste ten dele bewust zijn van deze gevolgen. Een wonderlijk gespleten, om niet te zeggen schizofrene bewustzijnsituatie.

p36 Het praktijkgerichte verstand weet niet waar de mensheid vandaan komt en haar handelen toont dat ze geen weg in de toekomst kent.

De Griekse tijd en onze tijd

Een blik in de Griekse mythologie is al voldoende om te zien dat de mens van dat tijdperk kennelijk een nauwe verbinding onderhield met het bovenmenselijke, met boven het individu uitgaande krachten, met zijn goden. De veelheid aan goden in het antieke Griekenland en de menselijke eigenschappen van hun goden komen ons vreemd voor. Maar uit de teksten leidt het geen twijfel dat de Grieken tegen hun goden opkeken en dat ze op hen vertrouwd hebben voor hun bescherming en hun leiding, in ieder geval in de vroege Griekse tijd. En wat er aan lotgevallen onder de mensen werkzaam was, en vaak tragisch woekerde, is door de goden besloten, is godenwil.

De mens, het door de goden geleide wezen, vond in de avondschemering van de Griekse cultuurperiode zichzelf en werd in vrijheid gesteld van de godenleiding. Dat was de bewustzijnsituatie in de tijd dat het Olympische feest de volkeren van Griekenland verenigde.

Het lijkt makkelijk om een dergelijke zienswijze terzijde te schuiven omdat het naar zaken kijkt die niet met onze ervaringen overeenstemmen. We voelen ons immers niet door goden geleid en we zijn niet bereid iets serieus te nemen buiten onszelf, wat tegenstrijdig lijkt met onze zintuiglijke ervaringen. Wakker worden voor de situatie waarin onze ziel zich bevindt is de eerste stap in de richting van een nieuwe verhouding tot de geschiedenis. Als we als werkhypothese er eens van uitgaan dat er een oud bewustzijn heeft bestaan dat kwalitatief afwijkend was van ons bewustzijn, dan kunnen we uit de kennelijke tegenstrijdigheid tussen de oude geesteshouding en die van ons nu het gevolg trekken dat er een tijd van omwenteling moet zijn geweest. Als we zo inzien dat we moeten accepteren dat er een bewustzijnsomwenteling geweest moet zijn, dan kunnen we ook voor mogelijk houden dat er voorafgaand aan de Griekse nog een oudere bewustzijnstoestand moet zijn geweest en dat er op onze bewustzijnstoestand weer een nieuwe zal volgen. Gebrek aan bewustzijn van de geschiedenis en gebrek aan toekomstbewustzijn hangen nauw met elkaar samen, het één is de oorzaak van het andere.

Dat we in de tegenwoordige tijd een duidelijk gebrek aan geschiedenisbewustzijn vaststellen, maakt dat het interessant is om deze vraag ook voor de Griekse cultuur te stellen. Was er toendertijd sprake van bewustzijn voor de geschiedenis en kunnen we in de Griekse tijd toekomstgericht handelen onderkennen?

Aan de noordwestelijke kust van de Peloponnesos, gericht op het Apennin-schiereiland, opent het dal van de rivier

de Alpheios zich in een brede vlakte naar zee. Op enige uren lopen van de kustlijn ligt het Olympische heiligdom aan de voet van de Kronosheuvel. Van oudsher is deze bodem heilig. Zijn naam 'Altis' heeft verband met Alsos, het heilige bos. De Altis was al in de laat-Myceense tijd een p37 kultplaats waar Pelops werd vereerd. Pelops, één van de helden van de Griekse mythologie, gaf het schiereiland Peloponnesos zijn naam. Zijn graf was het centrum van het heilige Altos domein, waar buiten hem ook andere goden een altaar hadden, zoals de godenmoeder Rhea, de godinnen Gaea en Ailaithya en andere helden, zoals Herakles en Idayos. De staat waarin Altos was gelegen was Pisa, en toen al moeten er wedstrijden ter ere van goden en helden geweest zijn.

Toen de Doriërs in de 11e eeuw v. Chr. binnendrongen vestigden zij zich hier onder Oxylos evenals in Athene onder Theseus. Ze maakten hun staat Elis tot de machtigste van de westelijke Peloponnesos en brachten de kleine staten, ook Pisa, onder hun bewind. De Olympische Zeus en Herakles zijn het nu, waar de nieuwe kulturen op gericht zijn en uit deze tijd stamt ook de naam Olympia, p38 evenals de namen van de twee oostelijke bergen, Olymp en Oss, ter herinnering aan de herkomst van de Doren.

Olympia cella-basis Phillippeion (rondtempel) (dpo 49)

wapenstilstand, waar Zeus honderden jaren zijn beschermende hand boven hield, werd tot een heilige wet voor alle Griekse volkeren. Onder deze beschermende mantel ontwikkelt zich de vrede van de Olympische spelen. Elis heeft nooit meer zo grote militaire macht gehad. Maar ook de machtigste Griekse staten hebben tot op het laatst hun cultuur van de Olympische vrede vastgehouden.

De ontwikkeling van andere wedstrijddisciplines werd doorgevoerd, zoals dubbelloop, vijfkamp, ringstrijd en vuistvechten. De politieke heerschappij wisselde meermaals tot Sparta in 570 v. Chr. Elis overwon en de zeggenschap over het heiligdom behield tot aan het eind van de Romeinse tijd. Deze periode is voor Elis de gelukkigste en ook de vreedzaamste in zijn geschiedenis, zelfs de oorlog tegen de Perzen werpt daar geen schaduw op.

Verder dient nog het feit belicht te worden dat Alexander van Makadonië na de slachting bij Chaironea een ronde tempel oprichtte in het Altis: het Philippeion. In het Philippeion richtte Alexander voor zichzelf en voor zijn vader Philipp een monument op. Het is het laatste bouwwerk dat op de heilige grond van het Altis werd opgericht. Historici zien de stichting van het Philippeion als een politieke uitbuiting van het heiligdom van de spelen.

Zoals de hele Griekse cultuur, vervalt ook de Olympische cultuur onder de heerschappij van de Romeinen. Sindsdien heeft tot in onze tijd, tot in de negentiende eeuw, de rivier Alpheios zijn bezinksels over het heiligdom uitgestrooid. De geschiedenis van Olympia is afgesloten.

Overzien we de architectuur van het heiligdom, de positie van de architectonische delen tot elkaar, dan valt op dat het Philippeion niet toevallig in het Altis werd geplaatst. Zijn centrum ligt op een rechte die de noordoosthoek van het stadion met het midden van de oostzijde en de zuidwesthoek van de Heratempel verbindt (zie schets 1). Men kan dit feit voor ondergeschikt houden als er echter in Delphi en Epidauros niet ook zulke hoofdassen zijn aan te wijzen.

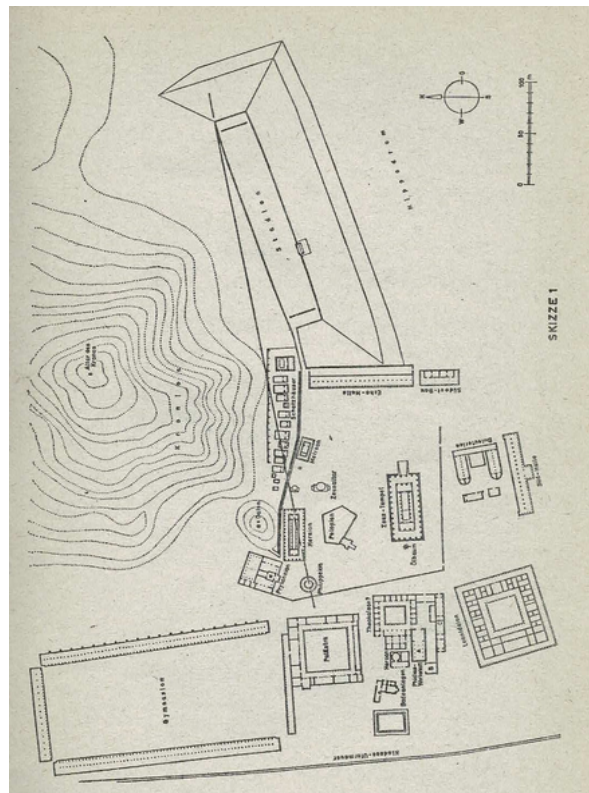
De architectonische opzet van de terreininrichting

p 40 In Delphi liggen vier punten op één rechte: het centrum van de ronde tempel (ook wel Tholos genoemd), de

De Olympische spelen

Sinds het jaar 776 v. Chr. werden de wedstrijden weer opgezet en ze vonden sindsdien elke vier jaar plaats. In het begin in slechts één discipline, de loop over een afstand van één stadië waarvan wordt verondersteld dat Herakles de stichter is. Maar al spoedig ontwikkelt Olympia zich tot één van de drie grote religieuze centra voor alle Grieken naast Delphi en Epidauros.

De introductie van Olympia in de geschiedenis is verbonden met een wapenstilstand die de koningen van Elis en van Sparta sloten. De Romeinse reisbeschrijver Pausanias bericht dat de bronzen plaquette waarop dit verdrag was geschreven in zijn tijd nog in de Heratempel stond. Deze

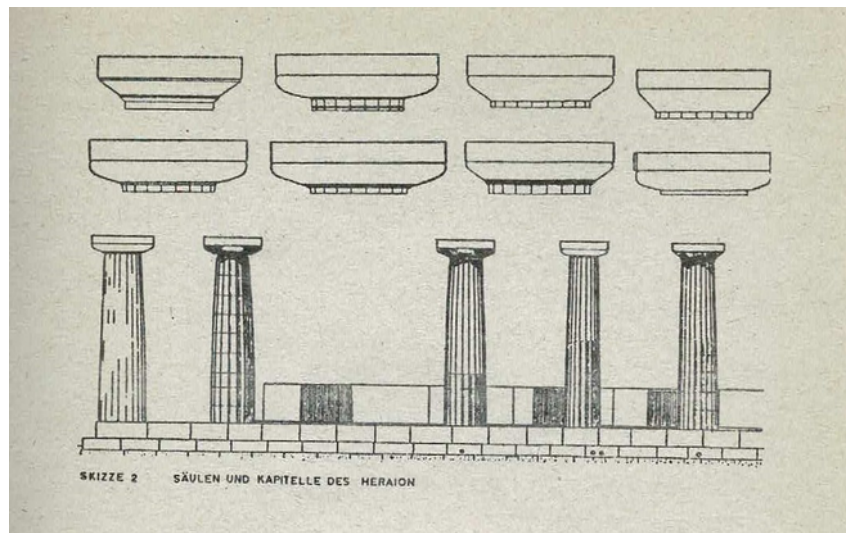

Schets 1 Olympia plattegrond

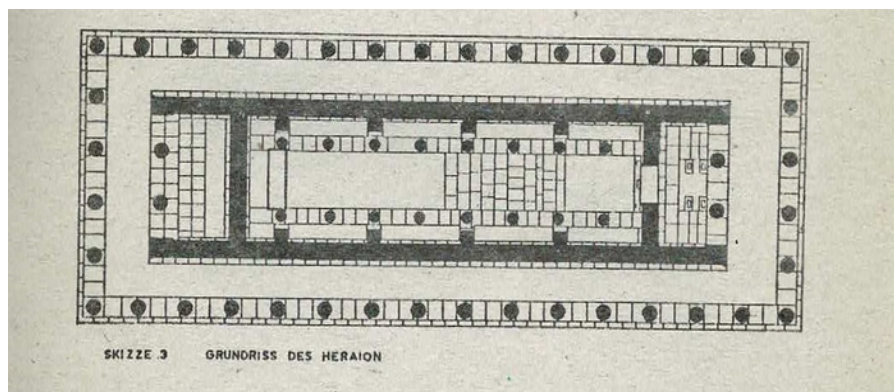
middelpunten van de Apollotempel en het theater en de noordoosthoek van het stadion. En in Epidauros liggen drie punten op één rechte: de zuidwesthoek van het stadion, het centrum van de Tholos en het midden van de westzijde van de Asklepiostempel. Het theater van Epidauros en de noordoosthoek van zijn stadion zijn tot een architectonische eenheid gebracht door geometrische middelen als een in drieën gedeelde cirkel en de lengteverhouding 1 : 5. In alle drie de grote Griekse heiligdommen liggen de drie bouwmassa's Tholos, Tempel en Stadion op één lijn. Delphi en Epidauros hebben daarbij ook een theater. In Olympia wordt er bij de Tholos, de Heratempel en het stadion ook een Zeustempel toegevoegd. Zonder dat zijn geometrische verbinding met het geheel te onderkennen is. Waarom er in Olympia een theater ontbreekt en een tweede tempel zonder relatie tot de hoofdas van het heiligdom verschijnt is de vraag die gesteld moet worden.

De Heratempel en de tempel van Zeus onderscheiden zich niet alleen door hun grootte en hun leeftijd. Ook de manier waarop ze ontstaan is principieel anders. De Heratempel is één van de oudste Dorische tempels, terwijl de Zeustempel in de 5e eeuw v. Chr. wellicht rond 456 is gewijd bij de viering van de 81e Olympiade. Voor de bouw is zeker 14 jaar nodig geweest; een buitengewoon korte tijd. Als losstaande bouwmassa laat Zeustempel een enorme geslotenheid zien. Voor de Heratempel geldt het omgekeerde.

De oorsprong van de Heratempel is omstreden. Dörpfeld, de architect van de Duitse opgraving 100 jaar geleden (1875 vert.), dacht zijn oorsprong tot in de 10e en 11e eeuw v. Chr. terug te kunnen voeren. Nu is men van mening dat de nu nog zichtbare bouwresten ca. 600 v. Chr. moeten zijn opgericht. Zelfs de vraag of de Heratempel een voorganger had, is tegenwoordig omstreden. Hoe het ook is, hij is wezenlijk ouder dan de Zeustempel, en pas in de loop van de eeuwen zijn de houten delen van het oorspronkelijke gebouw zo vervangen, als het door het geleidelijke verval nodig werd. De houten zuilen werden door Dorische stenen zuilen van verschillende stijlen vervangen. Pausanias bericht dat hij nog een houten zuil in het Opisthodon van de Heratempel heeft gezien. Dit is de laatste van de oude eiken zuilen geweest. De verschillende vormgeving van de vernieuwde Dorische zuilen geven een overzicht over de omzwervingen door de Griekse cultuur. De schets 2 toont de verschillende vormen van Dorische zuilen die bij de Heratempel werden gevonden. Het dak met zijn balken en het triglievenfries is nooit door steen vervangen. De imposante schijven akrotere, restanten van de tegelbedekking en de terra cotta aardewerkversieringen zijn gevonden en zijn tegenwoordig in het nieuwe museum te bewonderen.

Schets 2 Zuilen en kapitelen van het Heraion (Heratempel)

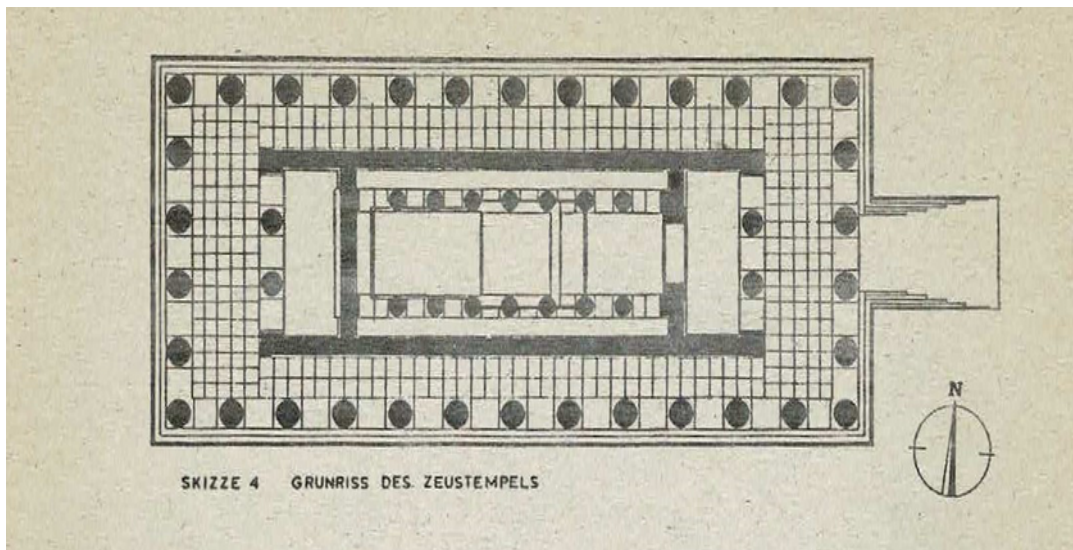

Schets 3 Plattegrond van het Heraion

p41

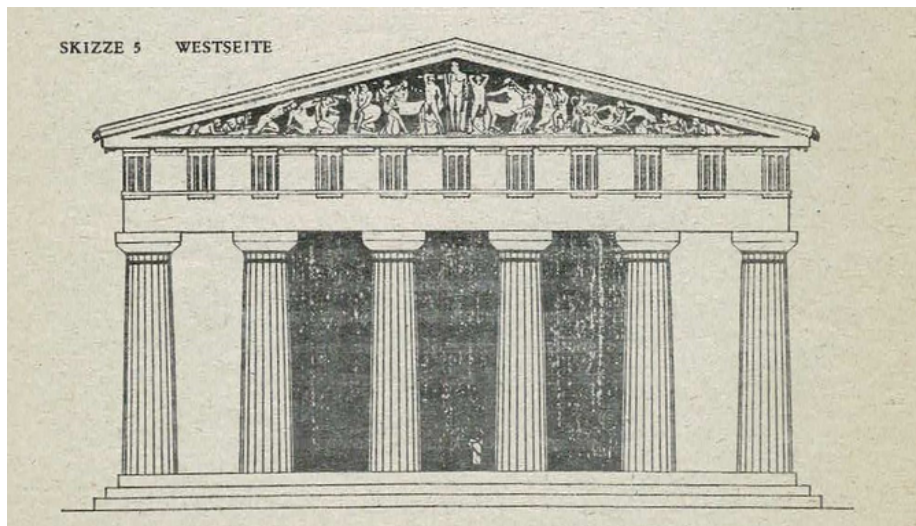
De plattegrond van de Heratempel (zie schets 3) toont door zijn langgerekte smalle vorm de archaische herkomst. In de lange, smalle, lage hoogte van de cella stond het cultusbeeld van Hera, waarvan het hoofd is gevonden en dat nu in het museum is opgesteld. De Heratempel met zijn door de eeuwen heen veranderende vormgevingen vormt een contrast met de in één samenhangende vormgeving gebouwde Zeustempel, met het monumentale cultusbeeld van

beeldhouwer Pheidias. De Zeustempel (schets 4) heeft enorme afmetingen. Zijn hoogte van ca. 20 m en de plattegrond van 64 x 27,5 m maken dat het de grootste tempel is die ooit op de Peloponnesos stond. Beide frontons zijn opgesierd met twee monumentale beeldhouwgroepen. Beschouwen we eerst de westkant. In het p42

Schets 4 Plattegrond van de Zeustempel.

midden, met een indrukwekkende beheerstheid, staat Apollo die de vrede gebied in de strijd tussen de Lapithen en de centaurs. De voor het huwelijk van Peirithoos met Deidameia uitgenodigde centaurs vergrijpen zich, door de wijn bedwelmd, aan meisjes en jongens. Helaas is de groep in het museum van Olympia verkeerd opgesteld, zodat de compositiewetten van dit bewegelijke beeld door de huidige beschouwer niet te herkennen zijn. De schets 5 geeft de oude opstelling weer: boven het zuilenpaar in het midden van het tempelfront en de middelste drie triglieven staat een zevenvoudige groep, Apollo tussen Peirithoos en Theseus en deze elk naast een centaur die meisjes danwel jongens rooft. Links en rechts bevinden zich elk een groep van zeven gestalten, boven vier triglievenvelden en twee zuilenparen.

Schets 5 Westkant van de Zeustempel

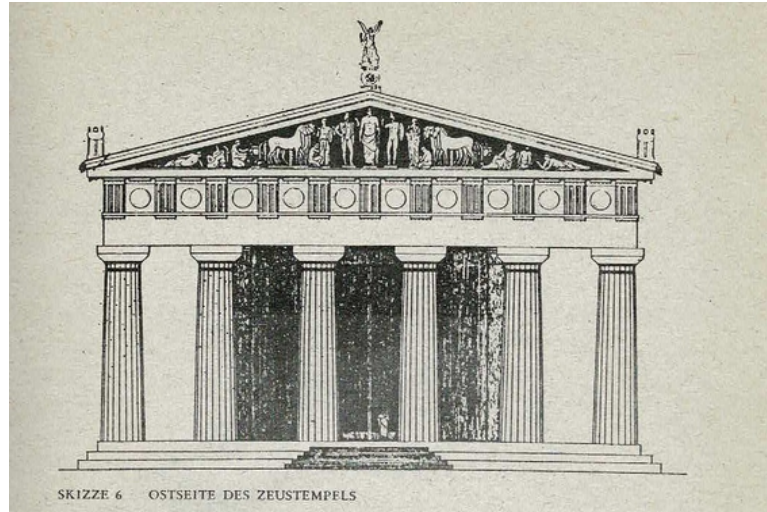
p43

In totaal dus drie keer zeven beeldhouwwerken, in een dynamische beweging met elkaar verbonden, in samenhang gecomponeerd.

In het oostelijke fronton is het moment vóór de wagenrennen tussen Pelops en koning Oinomaos van Pisa en zijn dochter Hippodameia voorgesteld. Zeus, in het midden tussen Oinomaos en Pelops, omkaderd door Steope en Hippodameia en deze weer door een jongen en een meisje, beide knielend. De hoofden van deze zevengroep liggen op een ellips. Deze groep staat net als de groep in de westgevel boven het middelste zuilenpaar en boven drie triglieven. De vierspanssen op beide zijden verbeelden samen met zieners en riviergoden elk weer een zevengroep (zie schets 6).

De hele beeldhouwgroep van het oostelijke fronton toont, polair ten opzichte van de bewegelijke westkant, een strenge rust: ze is in het verticale geordend. Helaas is ook hun opstelling in het museum onjuist. Met uitzondering van de opsiering door beeldhouwwerk in het fronton toont de Zeustempel zich van buiten sober aan de beschouwer, zonder opsmuk. Alleen boven de balken in de oostelijke en westelijke voorruimte van de cella bevonden zich elk zes metopen, die verhalen van de twaalf daden van Herakles. Van alle metopen zijn in meerdere of mindere mate talloze brokstukken teruggevonden, die door vele jaren werk zijn gereconstrueerd tot de totale metopenreeks (schets 7). Pausanias heeft de verdeling en de volgorde op rij van de metopen beschreven.

p44 Het architectonische beeld van de Altis wordt door het graf van Pelops en door het Zeusaltaar gecompliceerd, die zeer veel ouder zijn dan de Zeus- en Heratempel. De heiligdommen geleiden de ruimte tussen de beide tempels.

Schets 6 Oostkant van de Zeustempel

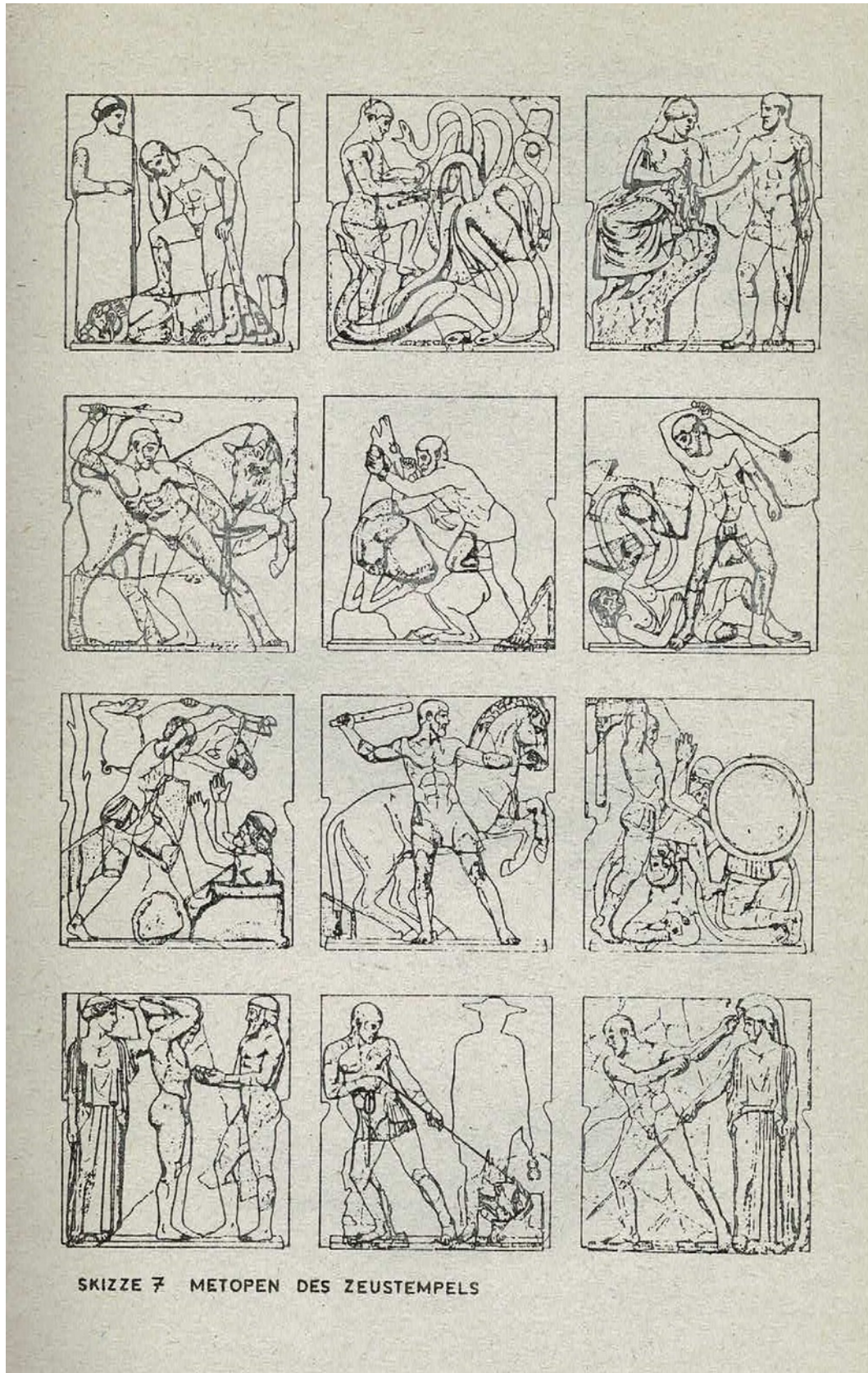
De betekenis van Olympia

De vraag naar de betekenis van het Olympische heiligdom is te ontraadselen als we het antwoord zoeken vanuit de wedstrijd in het stadion. Ook onze vraag naar bewustzijn van de geschiedenis en de oriëntatie op de toekomst van de Griekse cultuur kan hier tot een eerste antwoord komen. Op deze plaats is het toelaatbaar aanduidingsgewijs in te gaan op de samenhang die ontdekt kan worden tussen de architectuur en de culturele opgave van de heiligdommen van Delphi en Epidauros. De twee al genoemde artikelen beschrijven deze samenhang nader. In Delphi is de tempel van Apollo het geestelijke centrum. De godenadem, van het ritme van de door het jaarritme heen in en uittrekkende Apollo en Dionysus, spreekt via de dampen van de aarde inspirerend tot Pythia. Haar orakelspreuken geven vorm aan het sociale leven van Griekenland en de verbreiding van haar cultuur.

In Epidauros is de tholos, de ronde tempel, het geestelijke centrum. Aan de buitenkant wordt deze door Dorische zuilen gedragen, en aan de binnenkant is deze door Korinthische halfzuilen versierd, daar onder is het labyrint, de slangenkuil. Als geheel is het een beeld van de krachten die werkzaam zijn aan het ziek zijn van het menselijk lichaam. Op deze plaats, kan men veronderstellen, rezen de ziektebeelden op voor het ziele oog van de priesterarts, de ziektebeelden van de mens die hier genezing zocht, als een imaginatie.

In Olympia kan het geheim van het heiligdom worden gezien in het derde architectonische bouwwerk, het stadion. We kunnen ons afvragen welke krachten het zijn die in de menselijke ziel worden gevormd en opgewekt in de Olympische wedstrijd. Wat gebeurt er in de ziel van de winnaar, die in de strijd om de Olympische lauwertak alle andere deelnemers achter zich heeft gelaten, in het stof geworpen, overtroffen heeft?

Het wezen van de Olympische strijd kan alleen in het zichtbaar worden van het onderscheid zijn gelegen, die er tussen mensen bestaat. Door de Olympische strijd kwam aan het licht hoe verschillend de gaven van de goden verdeeld zijn, want wie in de man-aan-man strijd als overwinnaar overblijft, is de sterkere, de grotere, de goddelijke. Het zelfbewustzijn van de overwinnaar moet hier zijn gewekt. Hij moet zich bewust zijn geworden van zijn individualiteit, van zijn persoonlijkheid, van zijn Ik. Standbeelden van de overwinnaars werden in de Altis opgericht. Of het nu een legende is of op waarheid berust, het is veelzeggend dat de overlevering wil dat het standbeeld van de overwinnaar pas persoonlijke eigenschappen mocht krijgen als hij voor de derde keer had gezegevierd, als hij driemaal tot zichzelf was gekomen, driemaal alleen maar hemzelf was.

Schets 7 Metopen van de Zeustempel,

de twaalf daden van Herakles

p45
p46

De Olympische wedstrijd was er kennelijk niet voor om gemeenschapsvormend te werken, gemeenschappelijke

belevingen, gemeenschappelijke wil te wekken. Hij had de opgave, de mensen te verzelfstandigen, de persoonlijkheden op zichzelf te laten staan. Hij schiep geen vrede maar hij ging er van uit. Zo was de bescherming van de Olympische vrede door Zeus een zakelijke noodzaak. Slechts zo lang als hij bescherming gaf bleef de wedstrijd een deel van de cultus die het bevechten van het individuele van het Ik diende en oversteeg ook niet de grenzen van de Altis. Olympia was een heiligdom, waarin de mensen oefenden met persoonlijkheidskrachten onder de hoede van goddelijke vrede. De weg die de Griekse cultuur ging, voerde de mensheid uit een door het goddelijke gevulde wereld in een wereld van zelfstandige menselijke persoonlijkheden. De goden verlieten het schouwtoneel, en de op zichzelf teruggeworpen ik-begaafde mensen betreden voor het eerst een ruimte waar geen geesteslicht van buiten oplicht, geen leiding meer is.

Beeld door de gang die de altis met het stadion verbindt (dpo 48)

p47

Olympia is de plaats waar in de Griekse cultuur de krachten van de toekomst worden geoefend, waarop we verder hebben te bouwen. De Ikwording maakt dat het geesteslicht uit goddelijke werelden verbleekt, het lost op in wat de antieke mens als natuur had omgeven. Geestelijke duisternis is het gevolg en met de eerste stappen in de nieuwe ruimte stoot hij tastend aan de materiële hardheid van de wereld van louter objectmatigheid, waarin we ons nu technisch hebben geïnstalleerd. De goddelijke vonk, het ik in de mens, gloeit vanaf nu in het innerlijk van de persoonlijkheid, en in de geest van het Romeinse tijdperk wordt zijn kracht in een eerste vorm openbaar.

De twist van de Griekse volken, hun tweedracht en de talloze oorlogen, de met muren versterkte steden, de wil om de strijdbaarheid te

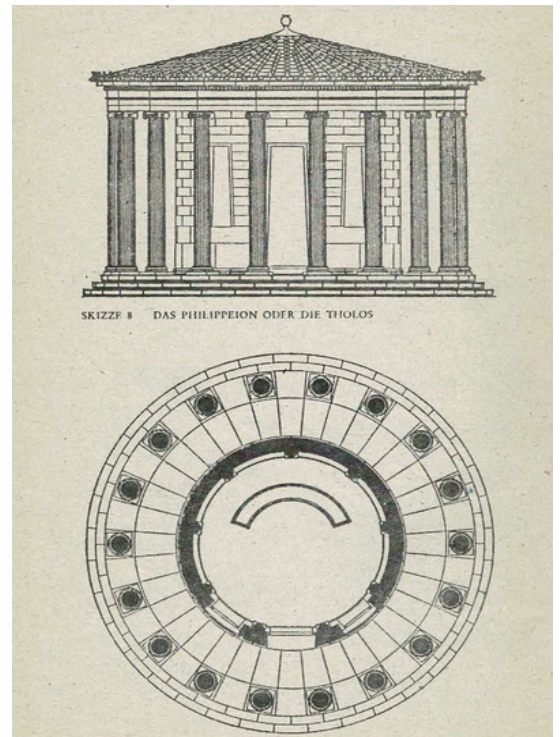
oefenen en wapens te bezitten zijn uitdrukking van de ontwikkeling van het van het individuele ik. Dat alles is opvoedend voor de persoonlijkheid over de hele breedte van de Griekse bevolking die moet leren het zelfbewustzijn centraal te stellen. In Olympia werd echter vooreerst geoefend en verworven wat als een tendens in de hele cultuur is gelegen. Tegenwoordig zijn we allen ontwikkelde individualiteiten, de 'Ikken' zijn verworven, de oude godsverbondenheid is vergeten historie. de mens is alleen sterfelijk, als hij de goddelijke vonken in zichzelf niet verder ontwikkeld.

De architectuur

Als we vervolgens naar de tholos kijken, de ronde tempel, het zonenaamde Phillippeion (schets 8). Het vormprincipe van de tholos wordt vooreerst zichtbaar in Delphi. Hier kunnen we uit de hele architectuur de conclusie trekken dat de mens kunstzinnig een lichaam voor de goden heeft geschapen. dat in het landschap uitgevouwen voor ons ligt. de ritmische opzet van dit lichaam is het heilige domein met de Apollotempel en het theater. Beide gebouwen zijn zo op de hoofdas georiënteerd dat hun assen een hoek van 23,5 graden met deze as maken. Dezelfde hoek die de aardas maakt met de ecliptica (de aardbaan om de zon). Het stadion, het 'ledematenorganisme' van dit cultuurlichaam, ligt echter tegen de Parnassushelling, de goden nabij. Diep in het dal ligt de tholos, het 'hoofd' van het heiligdom. Deze is gewijd aan Athena Pronaia, godin van de gedachtekracht, die is vrijgemaakt uit het p 48 hoofd van Zeus. Ook in de tholos van Epidauros dragen Dorische zuilen het dak en bevinden zich in het binnenste ook Korinthische zuilen. De kapitelen, uit bladeren, loten en bloemen gevormd, zijn de architectonische expressie van levenskrachten die het lichaam ontworsteld moeten worden,

p49

zodat ze zich tot denkkrachten kunnen omvormen. Zoals de bloei de bekroning is van de plant, als ze door de kracht van het licht tot een hogere vormverschijning in staat zijn, zook de ziel

Schets 8 aanzicht Phillippeion

plattegrond Phillippeion

van de mens, als hij door gedachtevorming geestelijk licht in zich ontsteekt. Zoals de plant, als ze wordt beschadigd en delen van haar lichaam verliest zich weer tot een volkomen organisme kan vormen, zo handelt de mens in het denken. Hij kan niet lichamelijk, maar in plaats daarvan wel met zijn ziel steeds weer samenhangende gehelen uit losse ideeën vormen. Dat zijn dezelfde krachten die in het lichaam en in de ziel vormend werkzaam zijn. In de plant zijn ze alleen op het lichaam gericht. In mensen zijn ze ten dele van het lichaam losgemaakt en als gedachtekracht in de ziel geboren. Het Korinthische kapiteel wordt in de tholos van Epidauros voortgezet in de bloemen van het cassetteplafond. De ronde cella, als een architectonisch schedeldak op te vatten, is het beeld voor deze krachten. Een tempel voor de krachten van de geestelijke wereld, die het menselijke hoofd schiepen.

Alexander van Makedonië voltooide de architectonische ontwikkeling van Olympia, die zich eeuwenlang vormde. Hij zette de tholos op de hoofdas van het heiligdom en richtte zijn eigen standbeeld erin op. Dat is een belangrijk moment in de geschiedenis. Het ik is in het lichaam ingetrokken en het architectonische beeld van dit gegeven wordt in Olympia opgericht. De Griekse architectuur, die voor de godenwereld schoof, is aan haar einde gekomen. In de toekomst zal de architectuur bouwwerken voor mensen inrichten. Één as verbindt het stadion, de Heratempel en de tholos (het Phillipeion) met het totaal. De Zeustempel valt hier buiten (zie schets 1 p39).

Hij ligt zo naast deze totaliteit en beïnvloedt ze niet, zoals de geestelijke wereld naast de met het ik begaafde mens staat. Op het oostelijke fronton verschijnt nog eenmaal de oude godenwereld die in rust en met afstand op die streek in de wereld kijkt waaruit zich de culturen tot en met de Griekse aan toe hebben ontwikkeld. Op de westkant de jonge god Apollo, een beeld voor het Ik, samen met Theseus en Peirithoos, de driften en de hartstocht, die de centaurs vrede gebiedt die de Lapithen, de Apollinische kiemen van de ziel, willen roven. Zijn frontongroep is gericht op de streek in de wereld waar de cultuur zich verder zal ontwikkelen. In de metopen zijn de daden van Herakles getoond. De daden die de held moet volbrengen om koning in zijn eigen koninkrijk te worden. Totdat dit was voltooid heerste er tussen de muren van Mycene een valse koning: koning Erysteus. Men kan zich voorstellen dat de daden van Herakles beelden zijn van een innerlijke weg, een weg die de mens ter ontwikkeling van zichzelf ook tegenwoordig nog moet gaan. Maar zo lang ze niet zijn ontraadseld blijft dat een vermoeden. Binnen in de cella het cultusbeeld van Zeus, de god die de natuur, bliksem en donder, morgenrood en regenboog geboren laat worden, zoals in de eigen ziel van de mens het Ik door zijn denkkraft de gedachte kan laten opflitsen. De Zeustempel als totaliteit is zo een imponerend beeld van de mensheidsontwikkeling ten tijde van de Ik-wording. In het oostelijke fronton het verleden, waar het Ik niet uit voortkomt en in de westgevel de toekomst, waar het Ik naartoe zal gaan. In de metopen de stappen van deze weg, in het cultusbeeld van Zeus het kosmische voorbeeld voor de denkkraft. Het nieuwe woord 'Ik' is in de oude godentaal architectonisch benadrukt.

De architectuur van Olympia toont niet meer een alleen voor goden geschapen cultuurlichaam zoals het heiligdom in Delphi. In het Phillipeion, de Olympische tholos, is het ik ingetrokken, de goden hebben de teugel uit handen gegeven. De tempel van Zeus, het Ik-woord, staat naast de drieheid van stadion, Heratempel en Phillipeion. Een beeld van de bewustzijnsomkeer, die vanaf de Griekse cultuurperiode tot in onze cultuurtijd heeft plaatsgevonden.

Als we de beeldengroep in het westelijke fronton op de aangeduide wijze serieus nemen, dan is ze een beeld voor het innerlijk van de menselijke ziel, waarbinnen het Ik centraal komt te staan. Dan beschrijft deze groep ook de plaats waar de in de loop van de tijd ontwikkelde Ikken hun conflicten moeten uitvechten. Want Apollo beheerst de centaurs in de menselijke ziel en niet in de uiterlijke sociale wereld. Als ik tegenwoordig niet sociaal verstorend wil werken moeten de conflicten in het innerlijk van de ziel uitgevochten worden. Een aftreksel van de Olympische traditie in onze tijd is dan ook een moreel onding, want daardoor worden er aan krachten geappelleerd, die we hebben en waarvan al lang duidelijk is dat die schadelijk zijn voor cultuur en natuur.

De Grieken die nog een vermoeden van de godenwereld hadden, waarvoor de natuur en het landschap hun woning was, hebben in Olympia, voor ons waarneembaar, de toekomst geoefend. Als we ons objectief ertoe willen verhouden zoals zij, dan dienen we ons er een oordeel over te vormen, welke krachten het zijn die de mens tegenwoordig moet oefenen als hij de toekomst wil voorbereiden. Het kan zijn dat hij waarnemingskrachten nodig heeft waarmee de geestelijke wereld, die in de innerlijke wereld verloren ging, in de innerlijke wereld weer nieuw gevonden kan worden.

In onze tegenwoordige tijd is het nog steeds op een naïeve manier vanzelfsprekend de drijfveren voor ons handelen in ons eigen innerlijk te zoeken. Wat is daaruit geworden? Handelen voor eigen baat, handelen om de ziel te willen bevredigen, van 'Honey to do' tot aan materiële verrijking. Dat is de maatstaf van het handelen geworden. De toekomst van de tegenwoordige mensheid wordt alleen p51 daar voorbereid, waar de centaurs in het innerlijk zijn overwonnenen het handelen zijn motieven vindt in dat wat nodig is in het sociale, het culturele en het natuurlijke milieu. Het tegenwoordige, door economisch belang gedreven, sociale organisme richt zich in tegenstelling daarvan tot de centaurs in de mens, tot de egoïstische wensen en begeerten die de mens tot barbaren maakt, in de tegenwoordige zin van het woord tot godverlaten verstoorders maakt.

Tegenwoordig een Olympia bouwen, komt neer op het tegen de systeemdruk in kleine plaatsen af te dwingen, waar de sociale vaardigheden gestimuleerd en voortgebracht worden. Toekomstige lucht waait daar, waar het sociale handelen uit het ontwikkelde ik voortvloeit, dat de gevolgen van zijn daden overziet en alleen doet wat in het sociale organisme werkzaam is. Kleine pedagogische plaatsen zijn nodig waar mensen zo worden opgevoed dat ze enerzijds tot een nieuw bewustzijn van de geschiedenis kunnen komen, en anderzijds het handelen uit inzicht in hun leven kunnen vinden. Voor diegene, die zo voorbereid in het leven treedt zou het goed zijn als hij in het tegenwoordige sociale organisme eilanden, kiemen van toekomstige cultuur kan vinden, die ook de mogelijkheid tot handelen uit vrijheid bieden. Dan kan bewustzijn van de geschiedenis ontstoken worden door het leven zelf, waaruit de mens zijn bestemming in de stroom van de mensheidsontwikkeling vindt. Het zo ter hand genomen individuele lot zal de mens in situaties brengen, zal hem wakker maken voor de kansen die zich voordoen om handelen uit sociaal inzicht te stimuleren. Om met Goethe af te sluiten:

Dann ist Vergangenheit beständig
das Künstige voraus lebendig
der Augenblick ist Ewigkeit.

Dan is het verleden blijvend
het kunstzinnige te voren levend
het ogenblik is eeuwigheid.

Verzamelde info.

Thomas Göbel *1928 – + 2006 Magdenburg Ausbildung zum Waldfacharbeiter, Dipl. Forstwirt (Bosbouwkundige), anschliessend Ausbildung zum Waldorflehrer. Mitbegründer des Carl Gustav Carus-instituts im Jahre 1967. Dort als Pflanzenmorphologe tätig. Veröffentlichungen zu wissenschaftlichem und künstlerische Themen. Mitherausgeber und Begründer des Tycho de Brahe- Jahrbuches für Goetheanismus.

Gaf periodegewijs les (in ieder geval in 1981-1982) aan de Academie voor Eurythmie Den Haag.

Bijlage

Boek 1982

Die Quellen der Kunst Thomas Göbel
Lebendige Sinne und Phantasie als Schlüssel zur Architectur.
Philosophisch-Anthroposophischer Verlag Dornach (CH)

Teil I Die menschlichen Sinne
12 Sinne des Menschen

Teil II Metamorphosen der Architectur

Ägypten
Griechenland
Poseidontempel Paestum (It)
Kirchenbauten der Romanik
Das eerste Goetheanum
Die menschenbildende Kraft der Kunst

Flaptekst Quellen der Kunst

Goethe heeft de natuur als de bron voor zijn kunstzinnige en natuurwetenschappelijke werk beschouwd. Wie tegenwoordig hem op het pad naar deze bron wil volgen, heeft de richtingwijzende hulp van de antroposofie nodig, omdat daarin de scheppingsgrond van Goethe in begrippen is verwoord. Het woord 'natuur' wordt in deze kunst- en wetenschapsimpuls tegenwoordig niet meer adequaat aangeduid. 'Natuur' is de levensorganisatie van de mens, zijn etherlichaam, die zich als 'kleine wereld' ten opzichte van de 'grote wereld' als haar metamorfose toont. Uit deze geestelijke wereld haalde de scheppende mens altijd al zijn krachten. In oude tijden werd hij geleid door de in de etherwereld scheppende wijsheid, waarvan het beeld ons tegenwoordig als natuurlijke wereld omgeeft.

Van jongs afaan heeft Thomas Göbel zich een levensopgave gesteld. De uitstekende fenomenoloog had in de antroposofische wetenschap van het levende al naam gemaakt. Hij wilde op eigen kracht de voor ons bewustzijn verborgen bron voor wetenschap, kunst en moraal weer toegankelijk maken. Op een totaal ondogmatische, verfrissende wijze overwint hij sindsdien in zijn sociale en natuurwetenschappelijke werk de traditionele begrenzing van wetenschap en kunst en laat de lezer als een reisgenoot deelnemen aan zijn onderzoeksresultaten (zoals hij dat ook in zijn Australië-boek doet). Vooral ook deelt hij de ervaringen en belevenissen op de weg naar deze resultaten.

Thomas Goebels werk over de 'Bronnen van de kunst' gaat uit van zijn overtuiging dat een 'fenomenologie van de zintuigen' één van de peilers is voor zowel de wetenschap als voor de kunst. Wetenschap ontstaat, als de in het denken verworven ideeën in de zintuigervaringen worden verbonden met de inzichten aangaande de werkelijkheid. In de kunst is het de fantasie die de zintuigelijke kwaliteiten vrij van begrippen aan nieuwe werelden verbindt. Daarom ook geeft dit boek een overzicht over het vraagstuk in twee delen: hoe ontwikkelt men op eigen kracht de kunstenaar in zichzelf en hoe past men de verworven gereedschappen toe bij de kunstbeschuwing? Voor het eerste deel wordt de basis beschreven, een zintuigleer. En voor het andere deel wordt een menskunde van de fantasie aangereikt.

Als men zelf een oefenweg probeert te gaan dan kunnen de voorstellingen van Thomas Göbel daar prikkelende impulsen voor aanreiken.

Als natuurwetenschapper enerzijds gesteld voor de vraag naar de aard van het denken en anderzijds voor de vraag naar de aard van de zintuigwaarneming, heeft Thomas Göbel zich vele jaren gewijd aan het vraagstuk van de menselijke zintuigactiviteit. Hierbij hanteerde hij aanwijzingen van Rudolf Steiner. Zijn werk kon plaatsvinden in het sinds 1967 opgerichte Carl Gustav Carus-instituut, een onafhankelijk instituut voor Goetheanistisch onderzoek. Het werk sluit aan bij de onderzoekwijze van Goethe.

Boven het met deze methode verworven inzicht in de menselijke zintuigen gaat het hem er ook om wegen te tonen hoe de esthetisch interpreterende en kunstzinnig genietende mens al oefenend werkzaam wordt en zo sociaal kunstzinnig kan leren vormgeven.